

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна

Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”

Випуск 85

Філологічні, педагогічні науки

Видається з 1966 року
Включений до Переліку наукових фахових видань України
(наказ МОН України від 07.10.2016 № 1222)

Харків
2017

Статті цього Вісника висвітлюють актуальні проблеми іноземної філології та методики викладання іноземних мов. На матеріалі англійської, німецької, української мов та їх діалектів розглядаються важливі для науки питання семантики і прагматики дискурсу, когнітивної лінгвістики, стилістики і лексикології, перекладознавства та лінгводидактики, рецензуються вітчизняні монографії з проблем когнітивно-комунікативного аналізу та перекладознавства.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 6 від 24 квітня 2017 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Іноземна філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Є.В. Бондаренко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П.М. Донець, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)
Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
О.В. Ребрій, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
І.Є. Фролова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Секретар:

М.В. Котов, канд. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44; e-mail: dilovamova@karazin.ua
<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>
<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідоцтво про держреєстрацію № 21562–11462Р від 20.08.2015.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2017

ЗМІСТ

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

П.Н. Донець	
ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ КОНТРАСТЫ И ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ	6
Г.В. Ейгер, Л.Р. Безуглая	
ПРОЦЕСС ПЕРЕВОДА КАК РЕЧЕМЫСЛИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	11
А.П. Мартинюк	
ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ КОНВЕНЦІОНАЛЬНИХ МЕТАФОР ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ	21
Н.В. Романова	
ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА ІСТОРІЙ КАТІ ПЕТРОВСЬКОЇ «VIELLEICHT ESTER» В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ	29
І.Є. Фролова, Д.О. Набокова, Є.О. Овчаренко	
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКЗОТИЗМІВ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ	37
Т.Г. Лукьянова	
ТРАНСАДАПТАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ОСІБ З ВАДАМИ ЗОРУ ТА СЛУХУ	47
А.О. Статівка	
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІНОЗЕМНОГО АКЦЕНТУ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ	52
Г.В. Ташченко	
ПОЛІПАРАДИГМАТИЗМ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН	58

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Л.Я. Брославська	
ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>ВІЙНА</i> В ІДІОДИСКУРСІ ЕРНЕСТА ХЕМІНГВЕЯ	65
О.В. Vakhovska	
A COGNITIVE LINGUISTIC PERSPECTIVE ON FIRST-PERSON VERBAL REPORT ON EMOTION EXPERIENCE	72
Е.В. Довганюк	
ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>КРАСА</i> , ВЕРБАЛІЗОВАНОГО ЛЕКСИЧНИМИ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	81

УДК 811.111'255.4'373

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКЗОТИЗМІВ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

І.Є. Фролова, докт. філол. наук, Д.О. Набокова, Є.О. Овчаренко (Харків)

Дослідження присвячено аналізу перекладу слів-екзотизмів роману С. Рушді «Опівнічні діти» українською і російською мовами. Постколоніальна література визнана такою, що становить значний інтерес для перекладознавства. Загальні проблеми її аналізу стосуються метафоричного зв'язку між цією літературою та перекладом, а до конкретних належать проблеми її перекладу, включно із проблемою перекладу слів-екзотизмів. Слова-екзотизми – слова-реалії та варваризми властиві постколоніальній літературі, оскільки вони виконують важливу функцію культурного маркування авторського дискурсу. У перекладознавчому аспекті слова-екзотизми досліджуваного роману вивчено в перекладах цього роману українською та російською мовами. Результати дослідження засвідчили, що найчастіше перекладачі відтворюють функцію цих слів, використовуючи транскодовані узуальні чи okazіональні відповідники-варваризми, або створюючи такі транскодовані відповідники-неологізми. Менш типовим є використання еквівалентів/функціональних аналогів, поданих словами, що належать до питомої лексики чи асимільованих запозичень, що свідчить про невдачу перекладача у відтворенні культурно-дискурсивної функції екзотизмів.

Ключові слова: культурно-дискурсивна функція, переклад, постколоніальна література, слова-екзотизми.

Фролова И.Е., Набокова Д.А., Овчаренко Е.А. Особенности перевода экзотизмов постколониального литературного произведения. Исследование посвящено анализу перевода слов-экзотизмов романа С. Рушди «Полуночные дети» на украинский и русский языки. Постколониальная литература признана представляющей значительный интерес для переводоведения. Общие проблемы её анализа касаются метафорической связи этой литературы с переводом, а к конкретным относятся проблемы её перевода, к числу которых принадлежит проблема перевода слов-экзотизмов. Слова-экзотизмы – слова-реалии и варваризмы свойственны постколониальной литературе, поскольку они выполняют важную функцию культурного маркирования авторского дискурса. В переводческом аспекте слова-экзотизмы анализируемого романа изучены в переводах данного романа на украинский и русский языки. Результаты исследования свидетельствуют, что в большинстве случаев переводчики воссоздают функцию этих слов, используя узуальные или okazіональные транскодированные соответствия, представленные варваризмами, либо создавая такие транскодированные соответствия-неологизмы. Менее типичным является использование эквивалентов/функциональных аналогов, представленных словами, относящимися к исконной лексике или ассимилированным заимствованиям, что свидетельствует о неудаче переводчика в воссоздании культурно-дискурсивной функции экзотизмов.

Ключевые слова: культурно-дискурсивная функция, перевод, постколониальная литература, слова-экзотизмы.

Frolova I.Ye., Nabokova D.O., Ovcharenko Ye.O. The Specific Features of Translating Exotic Words in Post-Colonial Literary Work. This research focuses on the translation of exotic words from S. Rushdie's famous novel "Midnight Children" into Ukrainian and Russian. Post-colonial literature is widely recognized to be of special interest for the theory of translation. The general issues of its analysis concern the metaphoric link between post-colonial literature and translation, while the concrete issues are presented by the problems of its translation, including the problem of rendering exotic words. Exotic words – words-realities and barbarisms – are proper to post-colonial literature as they perform the important function of marking the author's discourse culturally. In the translation theory perspective the exotic words from the novel under study have been subjected to analysis in the translations of this novel into Ukrainian and Russian. The results of the research show that in most cases the translators reconstitute the function of these words rendering them by usual or occasional transcoded equivalents-barbarisms or creating transcoded equivalents-neologisms. A less typical use of equivalents / functional analogues – native words or assimilated borrowings – is indicative of the translator's failure in rendering the cultural discursive function of exotic words.

Key words: cultural discursive function, exotic words, post-colonial literature, translation.

1. Вступ

Історичні події другої половини ХХ ст., а саме: розпад колоніальних імперій, дали поштовх виникненню нового типу літератури. Ця література отримала назву «постколоніальної» та стала об'єктом вивчення різних наукових дисциплін, у тому числі й перекладознавства.

Перекладознавчий погляд на постколоніальну літературу висвітлює подібність творів, що до неї належить, до «перекладу» [9; 15; 17–18; 20]. «Переклад» тут слід розуміти в метафоричному сенсі, оскільки постколоніальний літератор – представник колонізованої лінгвокультури – пише свій твір мовою колонізатора (однією з провідних мов світу), а отже, ніби перекладає сам себе, представляє результат своєї розумової активності, використовуючи мовний код, невластивий для цієї активності.

Пильна увага дослідників до постколоніальної літератури обумовлена не лише її своєрідністю, а й загальними тенденціями розвитку гуманітарної науки в сучасну добу: «культурним» поворотом та соціологізацією знання. Ці тенденції обумовлюють розгляд досліджуваних об'єктів у контексті культурно-соціальних чинників, через звернення до яких можна краще зрозуміти й пояснити природу цих об'єктів.

До об'єктів, що постійно привертають увагу перекладознавців, належать стратегії, способи й засоби перекладу різних груп лексичних одиниць. Зокрема, специфічними для творів постколоніальної літератури й вартими уваги в перекладознавчих студіях постають лексичні одиниці, котрі належать колонізованій мові та використовуються автором для того, щоб відтворити культурний фон описуваних подій. Відповідно, ці одиниці виконують не лише мовну/мовленнєву, але й дискурсивну функцію: вони є важливою складовою розумово-комунікативної взаємодії автора і читача, маркерами культурної природи дискурсу. Отже, під час перекладу твору постколоніальної літератури виникає потреба відтворення цієї функції, що може спричиняти певні труднощі. Проте, перекладачеві потрібно шукати шляхи їх подолання, оскільки культурна маркованість дискурсу має бути збережена.

Актуальність дослідження, таким чином, визначена з одного боку нагальною потребою аналізу постколоніальної літератури як нового й само-

бутнього художнього надбання, а з іншого боку – важливістю вивчення особливостей перекладу лексичних одиниць колонізованої культури як культурно-дискурсивних маркерів.

Об'єктом дослідження стали іншомовні лексичні одиниці англомовного постколоніального твору, а предметом – способи та засоби перекладу цих одиниць українською та російською мовами.

Метою роботи є з'ясування тих способів перекладу, які дозволяють перекладачеві відтворити культурно-дискурсивну функцію досліджених лексичних одиниць.

На виконання поставленої мети в дослідженні послідовно виконано такі завдання:

- розглянуто особливості постколоніальних творів та з'ясовано лінгвістичний статус наявних в них іншомовних лексичних одиниць;
- обрано твір постколоніальної літератури та його переклади;
- з оригіналу постколоніального твору дібрано іншомовні лексичні одиниці (разом із контекстами їхнього вжитку); з'ясовано значення цих одиниць; із текстів перекладів вилучено відповідні одиниці/висловлення;
- встановлено потенціал способів, використаних для перекладу досліджуваних одиниць; виявлено, які з них є змістово й функціонально адекватними / неадекватними.

Матеріалом дослідження був роман англомовного письменника індійського походження Салмана Рушді «Опівнічні діти» («Midnight's children»), зокрема 140 лексичних одиниць цього роману, а також переклади цього роману українською (Н. Трохим) та російською (А. Миролубової) мовами, зокрема українські та російські відповідники досліджуваних лексичних одиниць тексту оригіналу.

2. Специфіка постколоніальної літератури та іншомовних лексичних одиниць у постколоніальних творах

Постколоніальною вважають літературу, що «виникла у своєму теперішньому вигляді з досвіду колонізації і стверджувалася через висунення на перший план напруженості в стосунках з імперською владою та наголошенні на своїй відмінності від припущень імперського центру» [8, с. 2].

Взаємодія між перекладом та постколоніальною літературою вбачається в тому, що постколоніаль-

ний твір за своєю сутністю збігається з перекладацьким актом [9; 19]. Поняття «твір як переклад» пов'язано з тим, що хоча постколоніальний твір відрізняється від перекладу, ці обидва види діяльності застосовують схожі стратегії для створення мовних та культурних образів. Виходячи з цього положення, постколоніальну літературу метафорично інтерпретують як форму перекладу, оскільки сам факт написання твору про досвід колишніх колонізованих спільнот постколоніальними письменниками мовою колонізатора є подібним до перекладу. С. Рушді, приміром, відносить постколоніальний твір до перекладної літератури, а колонізованого суб'єкта або мігранта він назвав «перекладеною людиною» [15, с. 17].

Постколоніальність порушила важливі питання щодо традиційних поглядів на перекладознавство, особливо що стосується природи оригіналу та його відношення до перекладеного тексту. Постколоніальні дослідження встановили паралелі між постколоніальними творами як такими, що протидіють гегемонії, та перекладом підрядних культур як протистоянням імперіалізму або відмовою від домінантних лінгвістичних та культурних практик. Феномен постколоніальної літератури виникає через переклад як результат белетризації або власне переклад постколоніальної літератури з однієї глобальної мови на іншу. Саме тому переклад як практика відіграє основну роль для написання та розповсюдження постколоніальної літератури, а також в боротьбі ізольованих культур за сприйняття та визнання в глобальному літературному просторі. Постколоніальну літературу можна розглядати як переклад, оскільки її відтворюють глобальними світовими мовами, щодо цього були інструментами пригнічення цієї ж постколоніальної культури. Таке метафоричне порівняння відкриває нові перспективи дослідження перекладів постколоніальних текстів [16, с. 405].

Подібність постколоніальної літератури та перекладу була підтверджена емпіричними дослідженнями, які охарактеризували постколоніальну белетризацію у термінах перекладацьких процесів та стратегій [9; 17–18; 20]. Логічним обґрунтуванням цих досліджень є взаємозв'язок усності та писемності [9], тобто передача усної колонізованою культурою писемною мовою розглядається як подвійний процес переміщення.

Проблеми постколоніальної літератури досліджують відомі теоретики Б. Ешкрофт, Г. Гріффітс та Г. Тіффін, які у книзі «Імперія пише відповідь: теорія та практика в постколоніальних літературах» визначають використання колоніальних мов як головну ознаку постколоніальної літератури [8, с. 5], яка відіграє важливу роль, коли йдеться про «міжмовний переклад постколоніальної літератури» [9; 17–18].

Таким чином, у дослідженнях стверджується, що на увагу заслуговує і суто перекладацький аспект відтворення творів постколоніальної літератури. Зокрема, послугуючись мовою колонізатора (глобальною світовою мовою), постколоніальний автор прагне передати специфіку колоніальної культури. Ця специфіка втілена в реаліях, відсутніх в свідомості носіїв глобальної мови, а відтак, не позначена в цій мові лексичними одиницями. З цієї причини, доволі типовим для постколоніальної літератури є вкраплення в текст твору мовних (лексичних) одиниць мови колонізованого народу. Хоча й незначні за кількістю, ці вкраплення є функціонально важливими, оскільки, створюючи певний культурний фон, вони надають читачеві, що володіє глобальною мовою, можливість долучитися до лінгвокультури колонізованого народу.

Наявність таких лексичних одиниць обумовлена тією обставиною, що представники різних культур мають різні фокуси, тобто дивляться на речі зі свого ракурсу. Ці відмінності визначають лексику, що використовують різні народи для спілкування на певну тему. Якщо культури є схожими, виникає менше труднощів під час перекладу, оскільки в обох мовах існують одиниці, що є певною мірою еквівалентними, якщо ж культури дуже відрізняються, перекладачеві дуже складно добирати лексичні еквіваленти [13, с. 95]. Слова-реалії відносяться до безеквівалентної лексики, тобто до слів, що не мають еквівалентів за межами мови, у якій вони використовуються [2]. Реалії відображають спосіб життя та мислення конкретної спільноти та не мають аналогів в інших культурах, адже вони позначають невідомі концепти [7, с. 15].

Відмінності між мовами спричиняють також виникнення семантичних лакун, тобто незаповнених місць в лексико-фразеологічній системі конкретної мови, хоча в цій мові можуть бути близькі

за значенням лексичні одиниці [6, с. 5]. Відмінність між реаліями та лакунами полягає в тому, що слова-реалії позначають поняття, пов'язані з національними особливостями вихідної культури, а семантичні лакуни позначають поняття, відсутні в мові перекладу через особливості мислення певної національності [4, с. 53].

На позначення національно-специфічної лексики в літературі зустрічаються різні терміни: екзотизми, локалізми, етнографізми, етнолексеми, варваризми. Незважаючи на те, що позначувані ними поняття є близькими й взаємопов'язаними, вони не є тотожними. Поняття екзотизму є найближчим до реалій, адже воно позначає предмети або явища життя іншого народу. Варваризмом є іншомовне слово або зворот, що зберігає ознаки іншої мови і сприймається як чужорідне. Локалізми та етнографізми відносяться до діалектної лексики та позначають життєві реалії субетнічної групи у складі більшого народу [1]. У нашому дослідженні ми користуємося терміном «екзотизми», вживаючи його в широкому значенні: як такий, що кореспондують з (1) словами-реаліями, (2) варваризмами.

3. Роман «Опівнічні діти»

та його іншомовні лексичні елементи

У нашому дослідженні ми звернулися до твору одного з найбільш знаних авторів постколоніальної англійської літератури, англо-індійського письменника Салмана Рушді.

Салман Рушді є відомим британським письменником, критиком та публіцистом індійського походження. Йому належить одне з провідних місць серед англійських письменників-постколоніалістів. Незважаючи на те, що С. Рушді прийняв британське підданство та постійно живе у Великій Британії, його батьківщиною є Індія. Його заможна мусульманська родина родом з Кашміру, а сам Салман Рушді народився та виріс у Бомбеї. У цьому місті змішані різноманітні мови різних країн, які поєднуються в індійській англійській мові. С. Рушді пише, що він виріс у місті, в якому відкритість та толерантність були нормою і в якому він знайшов свободу, яку завжди ставив вище за все. У 14 років С. Рушді залишив Індію та поїхав у Велику Британію навчатися в Кембриджі, де пізніше викладав історію. Після навчання він працював в рекламному агентстві, театрі, газетах та на телебаченні [15, с. 232].

Роман «Опівнічні діти», переклад якого ми аналізуємо, був написаний у 1981 році. Він вважається найкращим романом С. Рушді, який приніс йому всесвітню славу. У 1993 році книга отримала приз «Booker of Bookers» як найкращий роман серед усіх, що отримали Букеровську премію [14]. На момент написання роману С. Рушді опинився у чужій країні, а на його Батьківщині відбувся розподіл між Індією та Пакистаном.

Роман «Опівнічні діти» порушує питання індійської ідентичності, розповідає про зростання Індії, а також репрезентує в англійській мові численні мови, що існують на півострові Індостан [11]. Роман є алегорією на історію Індії до та після отримання незалежності від Великобританії, тобто з 1910 по 1976 роки. Головний герой Селім Сінай розповідає історію свого життя. Він, як і сотні інших дітей, народився опівночі 15 серпня 1947 року, у годину, коли Індія отримала незалежність. Свою особисту історію Селім розповідає своїй домогосподарці Падмі в усній формі. Оповідання у фольклорному стилі створює альтернативу письмовому історичному дискурсу. У романі багато автобіографічного: історія родини, дитинство головного героя, які у багатьох аспектах повторюють долю С. Рушді. Автор вписує себе в історію своєї країни, хоч і використовує при цьому фантастичні елементи. Історія «Опівнічних дітей» стала невід'ємною частиною самосвідомості автора.

Таким чином, С. Рушді наголошує на ролі окремої людини в історії. У романі він постійно проводить паралелі між біографією головного героя та історичними подіями, проектує історію родини у багатьох поколіннях на історію цілого народу. Персонажі твору говорять різними діалектами, відтворення яких є складним завданням як для автора, так і для перекладачів, адже за англійською мовою лежать мови хінді, урду, гуджараті, мараті. Перед С. Рушді постало завдання передати особливості мислення людей Індії засобами глобальної мови. Він зазначив у коментарях до роману, що його більше цікавив процес фільтрування, тобто не самі події, а спосіб їх зображення у тексті. За його словами, англійська мова потребує переробки, адже нормативними засобами неможливо реалізувати завдання, яке перед ним постало, а порушення канонів англійської мови означатиме са-

мозвільнення від колоніального гноблення [15]. С. Рушді змішує елементи різних мов, використовує неологізми та іншомовні слова. Він переносить в англійську мову індомовні елементи або модифікує їх відповідно до конкретного контексту, тобто створює власну мовну систему, яка виходить за рамки англійської мови та простого вкраплення індійських слів [10, с. 160]. Таке поєднання є характерною ознакою гібридності постколоніальної літератури. Зазначають, що в творі «Опівнічні діти» англійська мова є «магічним радіо», яке доносить смисл, оскільки фактично неможливо визначити якою мовою розмовляють герої [12, с. 571]. Індійські запозичення сприймаються органічно, адже вони з'являються у невимушених діалогах індійських мешканців та колонізаторів і відображають гібридність постколоніальної ситуації в країні.

Для проведення практичного аналізу було використано роман С. Рушді «Опівнічні діти», розміщений в мережі Internet, та два його переклади: україномовний переклад Наталії Трохим та російськомовний переклад А. Миролубової.

Український переклад було створено у 2007 році українською поетесою та перекладачкою Наталією Георгіївною Трохим, яка є засновницею та керівником видавництва «Джезва». Вона перекладає прозу і поезію з англійської, польської, білоруської, російської, грузинської та литовської мов. У 2009 році за свій переклад роману Салмана Рушді «Опівнічні діти» Наталія Трохим отримала літературну премію імені Максима Рильського [3].

Що стосується перекладу російської мовою, його створила кандидат філологічних наук доцент кафедри історії зарубіжних літератур філологічного факультету Санкт-Петербурзького державного університету Анастасія Юріївна Миролубова. Крім викладання, Анастасія Миролубова займається книговидавництвом та перекладом поезії і художньої прози з іспанської, італійської, французької та англійської мов.

Ознайомившись з текстом роману, ми методом суцільної вибірки вилучили 143 одиниці, які належать до національно-специфічної лексики, тобто є екзотизмами. Для перевірки належності обраних одиниць саме до цього прошарку лексики кожен з них було перевірено за лексикографічними та довідковими джерелами.

З загальної кількості виокремлених одиниць частину (122 одиниці, 87,14%) було виявлено в тлумачних словниках [21; 22; 23; 25] із відповідними позначками, наприклад:

- *feringhee* – (in India and other parts of Asia) «a foreigner, especially one with white skin»;
- *goonda* – (Indian) «a hired thug or bully»;
- *channa* – (Indian) «chickpeas, especially when roasted and prepared as a snack».

Інша частина, а саме, 18 одиниць (12,86%) не зафіксовані у лексико-графічних джерелах, тож їхнє значення було з'ясовано за допомогою довідкового джерела [24], наприклад:

- *tola* – «also transliterated as *tolah* or *tole*, is a traditional South Asian unit of mass, now standardised as 180 troy grains or exactly 3/8 troy ounce»;
- *babaji* – «an Indian honorific that means «Father», usually with great respect»;
- *pie-dog* – «aboriginal landrace, or naturally selected dog, of the Indian sub-continent, often erroneously used to refer to all urban Indian street dogs».

Таким чином, ми засвідчили належність обраних одиниць до національно-специфічної лексики або слів-екзотизмів.

Використання електронної версії тексту оригіналу дозволило виокремити з нього усі фрагменти, де вжито ці одиниці. Після цього відповідні фрагменти було виокремлено з текстів перекладів. Потреба у виокремленні саме фрагментів тексту обумовлена, по-перше, необхідністю врахування контексту вжитку досліджуваної одиниці, по-друге (для текстів перекладів), потенційною можливістю відсутності досліджуваної одиниці в тексті перекладу.

Таким чином, зібраний матеріал уможливив проведення перекладацького аналізу.

4. Способи перекладу лексичних одиниць-екзотизмів постколоніального твору «Опівнічні діти» С. Рушді

Розглядаючи способи перекладу виокремлених лексичних одиниць, ми виходили з того, що «всі лексичні одиниці вихідної мови поділяються на ті, що вже мають відповідники в цільовій мові та ті, що ще не мають відповідників в цільовій мові, тобто є безеквівалентними» [5, с. 279]. Керуючись цією логікою, ми спочатку проаналізували переклад тих слів, які були перекладені за допомогою відпо-

відників, що містяться у двомовних словниках, а потім – тих одиниць, які були перекладені в інший спосіб.

З усіх одиниць аналізу (140) **перша частина** виявилась такими, що не належать до безеквівалентної лексики: ці одиниці мають відповідники у словниках (англо-російському та англо-українському або ж тільки в англо-російському). Це дозволило скористатися таким способом перекладу як **добір відповідника**.

Аналізуючи подані у цих словниках відповідники, які використали перекладачі, ми зафіксували такі типи відповідників:

- **автохтонний відповідник**

До цієї групи ми віднесли словникові відповідники, що належать до шару питомої лексики або вже асимілювалися в мові перекладу та на сьогоднішній день не сприймаються як щось «чуже». Таких випадків зафіксовано загалом небагато (4 лексичні одиниці), адже більша частина образних слів-екзотизмів є чужими та незнайомими для української та російської культур (культурно-мовно специфічні).

Наприклад, перекладач, щоб передати значення слова *hamal*, використовує український відповідник *слуга* (*hamal* – араб. носій, носильник (на Близькому Сході); *служник* в будинку (в Індії) [21])

«Until he agreed to employ a hamal for the purpose». – *«Аж поки він погодився доручити це слугі»* [22].

В іншому фрагменті екзотизм *brinjal* перекладено російським відповідником *баклажан* (*brinjal* – (індійське) баклажан [21])

«Like a brinjal, man». – *«Как баклажан какой-нибудь»* [25].

- **транскодований відповідник**

Під транскодованим відповідником ми розуміємо наявні в словнику лексичні одиниці, утворені шляхом транскодування, які є варваризмами й сприймаються носіями мови як «чужі», запозичені. Багато з них вживається okazіонально, оскільки позначають реалії іншої культури, зокрема такі як грошові одиниці, музичні інструменти, національні страви, предмети одягу тощо. Наприклад, на позначення індійської грошової одиниці *pice* перекладач використовує транскодований відповідник *пайс* (*pice* – іст. пайса [21]):

«Then with my few pice I have taken a bus into the country». – *«Тоді за кілька пайсів я поїхала автобусом за місто»*.

В іншому прикладі на позначення індійської національної страви *chutney* використовується транскодований відповідник *чатни* (*chutney* – инд. культ. чатни (индийская кисло-сладкая фруктово-овощная приправа [21]):

«Rising from my pages comes the unmistakable whiff of chutney». – *«От исписанных мною страниц поднимается запах чатни, который ни с чем не спутаешь»*.

У фрагменті, поданному далі, для передачі екзотизму *hartal* перекладач використовує транскодований відповідник *хартал*, що зафіксований у двомовному словнику із позначкою, що ця лексична одиниця відноситься до індійської культури (*hartal* – «инд. а) забастовка (с выдвигением экономических требований) б) приостановка работы (в знак траура) в) хартал (всеобщее прекращение работы в знак протеста против английской политики)» [21]):

«I do not understand this hartal when nobody is dead». – *«Не понимаю, при чем тут хартал: ведь никто не умер»*.

Так само, у наступному прикладі український перекладач для перекладу екзотизму *dhoti* використовує транскодований відповідник *дхоті*, що міститься у словнику з відповідною позначкою (*dhoti* – «діал. дхоті, пов'язка на стегнах» [21]):

«The Boy Raleigh hung for many years, gazing rapturously at an old fisherman in what looked like a red dhoti». – *«Хлопчик Ралі захоплено спостерігає за старим рибалкою, одягненим у щось на зразок червоного дхоті»*.

Транскодований відповідник використано для перекладу більшої частини слів-екзотизмів, як в україномовному так і в російськомовному перекладах.

Розглянемо способи перекладу **другої частини** досліджуваних одиниць, а саме тих, які слід зарахувати до безеквівалентної лексики, оскільки вони не мають відповідників у словниках.

Найбільш поширеним способом перекладу цих одиниць виявилось **транскодування**. У цьому випадку маємо не узуальний (наявний у перекладному словнику), а **оказіональний відповідник**.

Слід зазначити, що відсутність цих слів у перекладних словниках, не означає, що вони не вживаються в мовленні, хай і okazіонально. Про це свідчить той факт, що відповідники цих слів можна відшукати, зокрема, у довідкових джерелах. Наприклад, у поданому далі фрагменті екзотизм *kabaddi* на позначення індійської гри має український okazіональний транскодований відповідник *кабадді* (цей відповідник наявний у довідковому джерелі: «*кабадді* – популярна командна гра в Азії» [24]):

«*Children play hoop and kabaddi*». – «Діти бавляться з обручем, грають у *кабадді*».

В іншому прикладі слово-екзотизм *maulvi* також відсутнє в двомовних словниках, однак його російський відповідник *маулави* міститься в енциклопедії («*маулави* – в странах распространения ислама (гл. обр. в Индии, Афганистане и Пакистане) титул мусульм. богословов или вообще ученых людей, либо преподавателей («ученый муж»))» [24]):

«*Thumb and forefinger closed around the maulvi's ear*». – «Большой и указательный пальцы сомкнулись на ухе *маулави*».

Так само, іншомовний елемент *baba* відсутній у словнику, але у російській мові вже існує його транскодований відповідник *баба* («*баба* – на Востоке название духовного учителя, пожилого или мудрого мужчины. Также имеет значения «предок», «основатель рода», «старейшина» [24]):

«*No, Aadam baba*». – «Нет, Адам-баба».

За допомогою транскодованих відповідників перекладаються імена індійських національних діячів та міфологічних персонажів. Наприклад, імена *Rama* та *Sita* транскоднуються в обох варіантах перекладу без додаткових пояснень та уточнень, адже детальна інформація про цих персонажів міститься в довідкових джерелах як російською, так і українською мовами (*Рама* – сьомий канонічний аватара Вішну; *Сита* – дружина Рами, персонаж у поемі «*Рамаяна*», вважається втіленням богині краси Лакшмі [24]):

«*If Rama himself were alive, would we send him to prison for slaying the abductor of Sita?*» – «Якби сам *Рама* жив у нашу добу, чи послали б ми його до в'язниці за убивство викрадача *Cimu?*» – «Если бы сам *Рама* воскрес,

отправили бы его в тюрьму за убийство похитителя Ситы?»

Проте не всі досліджувані одиниці цієї групи мають навіть okazіональні відповідники. У цьому випадку сам перекладач створює відповідник – **авторський неологізм** – шляхом транскодування.

Наприклад, перекладач транскодує екзотизм *channa* як *чана*. При цьому значення слова можна визначити за контекстом та за допомогою тлумачного словника (*channa* – indian, chickpeas, especially when roasted and prepared as a snack [25]):

«*Hawkers move through the crowd selling channa and sweetmeats*». – «Вуличні торговці продаються крізь натовп, збуваючи на ходу *чана* і солодоці».

Транскодування також використовується перекладачами для передавання експресивних елементів спілкування та конотативної лексики іншої культури. Наприклад, перекладач передає вигук *yaar* власним неологізмом *яяр* (*yaar* – (Indian, informal) a friendly form of address [25]):

«*God, we're stumped, yaar, how'd you do it?*» – «Боже мой, мы совсем сбиты с толку, *яяр*, как это у тебя получается?»

У наступному прикладі, з метою зберігання достатньої експресії та національного колориту, перекладач приймає рішення транскодувати вихідну одиницю *goondas*, незважаючи на те, що позначуване нею поняття існує в нашій культурі (*goonda* – Indian, a hired thug or bully [25]):

«*Who goes into gullies to fight with goondas!*» – «Він лазить по всяких нетрях і б'ється з *гундами!*»

Окрім транскодування, у перекладі екзотизмів, відповідники яких відсутні в словниках, перекладачі також послуговуються таким способом перекладу як **контекстуальна заміна**, хоча це відбувається не дуже часто, тому що у цьому випадку у цільовому тексті перекладач використовує **функціональний аналог** (тобто одиницю питомої лексики або асимільоване запозичення).

Наприклад, індійську гру, позначену екзотизмом *kabaddi* в російському варіанті перекладено назвою іншої схожої гри *пятнашки*, що ймовірно знайома читачеві перекладу (*kabaddi* – a sport of Indian origin played by teams of seven on a circular sand court. The players attempt to tag or capture opponents and

must hold their breath while running, repeating the word 'kabaddi' to show that they are doing so [25]):

«*Children play hoop and **kabaddi***». – «Дети гоняют обруч, играют в **пятнашки**».

В іншому прикладі перекладач вживає українські функціональні аналоги на позначення індійських національних засобів перевезення пасажирів *tongas, ikkas* та *gharries*:

«*It issued from the rumps of the horses between the shafts of the city's many **tongas, ikkas and gharries***». – «І він походив не лише від корів, але і з кінських задів, затиснутих між осями численних міських **возів, карет, екіпажів**».

У фрагменті поданому далі, у перекладі слово *танцовица* можна розглядати як функціональний аналог лексичної одиниці *nautch girl* (*nautch* – (in South Asia) a traditional dance performed by professional dancing girls [25]). Крім того, перекладач використовує трансформацію додавання (додається уточнююче слово *главная*):

«*The songs and dances were good and there was a beautiful **nautch girl***». – «Песни и танцы были хороши, **главная танцовица** – очень красивая».

У наступному прикладі перекладач замінює слово-екзотизм *maulvi* на знайоме читачеві слово *вчитель*, хоча воно не є еквівалентним перекладом лексичної одиниці оригіналу, що позначає інше культурно-специфічне поняття (*maulvi* – an expert in Islamic law: used esp. as a term of respectful address among Muslims [25]):

«*Thumb and forefinger closed around the **maulvi's** ear*». – «Великий і вказівний пальці зімкнулися на **вчителевому** вусі».

5. Висновок

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що перелічені способи та засоби перекладу екзотизмів виявилися найбільш типовими, причому, як свідчать наведені приклади, лише використання транскодованого відповідника-варваризму (узуального чи okazional'nogo) та створення okazional'nogo відповідника-авторського неологізму дозволяє перекладачеві зберегти функцію культурно-дискурсивного маркування, тоді як під час використання автохтонного відповідника та застосування контекстуальної заміни це функціональне навантаження лексичних одиниць втрачається.

Перспективою дослідження є аналіз способів і засобів перекладу екзотизмів, які є менш вживаними, а також не лише слів-екзотизмів, але й утворень, до складу яких вони входять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайсбурд М.Л. Реалии как элемент страноведения / М.Л. Вайсбурд // Русский язык за рубежом. – 1972. – №3. – С. 98–100.
2. Верещагин Е.М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : МГУ, 1983. – 269 с.
3. Зорівчак Р. Розкошуючи мовою перекладу: роман Салмана Рушді «Опівнічні діти» вийшов українською мовою // Літературна Україна. – 2009. – 28 трав. – С. 7.
4. Иванов В.О. Английская безэквивалентная лексика и ее перевод на русский язык / В.О. Иванов. – Л. : ЛГУ, 1995. – 95 с.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 576 с.
6. Стернин И.А. Лексическая лакунарность и понятийная безэквивалентность / И.А. Стернин. – Воронеж : ВГУ, 1997. – 195 с.
7. Фененко Н.А. Язык реалий и реалии языка / Н.А. Фененко. – Воронеж : ВГУ, 2001. – 140 с.
8. Ashcroft B. The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures / B. Ashcroft, G. Griffiths, H. Tiffin. – London & New York : Routledge, 1989.
9. Bandia P.F. Translation as Reparation: Writing and Translation in Postcolonial Africa / P.F. Bandia. – Manchester : St. Jerome Publishing, 2008.
10. Barucha R. Rushdie's Whale / Rustom Barucha // Fletcher M.D. (ed.) Reading Rushdie: Perspectives on the fiction of Salman Rushdie. – Amsterdam : Rodopi, 1994.
11. Blaise C. A Novel of India's Coming of Age [Electronic resource] / C. Blaise // The New York Times. – April 19, 1981. – [Cited 2013, 15 March]. – Available from: <http://www.intralinea.it/>.
12. Gane G. Postcolonial Literature and the Magic Radio: The Language of Rushdie's Midnight's Children / Gillian Gane // Poetics Today, 2006.
13. Larson M.L. Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence / M.L. Larson. – Lanham and New York : University Press of America, Inc, 1984.
14. Mohit K. Ray. The Atlantic Companion to Literature in English / K. Ray Mohit. – Atlantic Publishers & Distributors, 2007 – P. 453–454.
15. Rushdie S. Imaginary Homelands: Essays and Criticisms / S. Rushdie. – London : Granta, 1991.
16. Spivak G. The Politics of Translation / G. Chakravorty Spivak // The Translation Studies Reader / [Ed. by

L. Venuti]. – London and New York : Routledge, 2000. 17. Tymoczko M. Post-Colonial Writing and Literary Translation / M. Tymoczko // Post-Colonial Translation: Theory and Practice. Ed. by S. Bassnett and H. Trivedi. – London and New York : Routledge, 1999. 18. Tymoczko M. Translation in a Postcolonial Context. Early Irish Literature in English Translation / M. Tymoczko. – Manchester : St. Jerome Publishing, 1999. 19. Tymoczko M. Translations of Themselves: the Contours of Postcolonial Fiction. In Changing the Terms: Translating in the Postcolonial Era. Sherry Simon & Paul St-Pierre (eds) / M. Tymoczko. – Ottawa : University of Ottawa Press, 2000. 20. Zabus C. The African Palimpsest: Indigenization of Language in the West African Europhone Novel / C. Zabus. – Amsterda & Atlanta : Rodopi, 1991.

СПИСОК ДОВІДКОВИХ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

21. АБВYY Lingvo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.Lingvo.ru/>. 22. Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary [Electronic resource] / New Digital Edition. – HarperCollins Publishers, 2008. 23. Dictionary of Forestry and Wildlife Sciences / Kailash Chandra Bebarra. Concept Publishing Company Pvt. Ltd, 2011. 24. Encyclopedia "Wikipedia" [Electronic resource]. – Access : <http://en.wikipedia.org>. 25. Oxford Dictionary of English. – [3rd Edition]. – Oxford : Oxford University Press, 2010.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Рушді С. Опівнічні діти / С. Рушді. – К. : Юніверс, 2007. – 703 с. 2. Рушді С. Дети полуночи / С. Рушді. – СПб : Лимбус Пресс, 2006. – 800 с. 3. Rushdie S. Midnight's children / Salman Rushdie. – Vintage, 1995. – 647 p.

REFERENCES

Ashcroft, B., Griffiths, G., and Tiffin, H. (1989). *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. London & New York: Routledge. Bandia, P.F. (2008). *Translation as Reparation: Writing and Translation in Postcolonial Africa*. – Manchester: St. Jerome Publishing. Barucha, R. (1994). Rushdie's Whale. In: Fletcher M.D. (ed.). *Reading Rushdie: Perspectives on the fiction of Slaman Rushdie*. Amstredam: Rodopi. Blaise, C. (1981, April 19). A Novel of India's Coming of Age. *The New York Times*. Available at: <http://www.intralinea.it/>

Fenenko, N.A. (2001). *Jazyk realij i realii jazyka [Language of Realia and Realia of Language]*. Voronezh: VGU Publ.

Gane, G. (2006). Postcolonial Literature and the Magic Radio: The Language of Rushdie's *Midnight's Children*. *Poetics Today*, 27(3), pp. 569–596

Ivanov, V.O. (1995). *Anglijskaja bezjekvivalentnaja leksika i ee perevod na russkij jazyk [English Non-equivalent Lexical Units and Their Translation into Russian]*. L.: LGU Publ.

Karaban, V.I. (2004). *Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problem [Translation of English Scientific and Technical Literature. Grammar, Lexical, Terminological and Genre-stylistical Problems]*. Vinnytsya: Nova Knyha Publ.

Larson, M.L. (1984). *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence*. Lanham and New York: University Press of America.

Mohit, K.R. (2007). *The Atlantic Companion to Literature in English*. Delhi: Atlantic Publishers & Distributors.

Rushdie, S. (1991). *Imaginary Homelands: Essays and Criticisms*. London: Granta.

Spivak, G. (2000). The Politics of Translation. In: L. Venuti (ed.). *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, pp. 397–417

Sternin, I.A. (1997). *Leksicheskaja lakunarnost' i ponjatijnaja bezjekvivalentnost' [Lexical Lacunars and Notional Non-equivalency]*. Voronezh : VGU Publ.

Tymoczko, M. (1999). Post-Colonial Writing and Literary Translation. In: S. Bassnett and H. Trivedi (ed.). *Post-Colonial Translation: Theory and Practice*. London and New York: Routledge, pp. 19–41

Tymoczko, M. (1999). *Translation in a Postcolonial Context. Early Irish Literature in English Translation*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Tymoczko, M. (2000). Translations of Themselves: the Contours of Postcolonial Fiction. In: S. Simon & P. St-Pierre (eds.). *Changing the Terms: Translating in the Postcolonial Era*. Ottawa : University of Ottawa Press, pp. 147–163

Vajsburd, M.L. (1972). Realii kak jelement stranovedenija [Realities as an Element of Area Studies]. *Russkij jazyk za rubezhom – Russian Language Abroad*, 3, 98–100 (in Russian).

Vereshchagin, E.M., and Kostomarov, V.G. (1983). *Jazyk i kul'tura. Lingvostranovedenie v prepodavanii*

- rusского jazyka kak inostrannogo [Language and Culture. Language and Area Studies in Teaching Russian as a Foreign Language]. Moscow: MGU Publ.*
- Zabus, C. (1991). *The African Palimpsest: Indigenization of Language in the West African Europhone Novel*. Amsterda & Atlanta: Rodopi.
- Zorivchak, R. (2009, May 28). Rozkoshuyuchy movoyu perekladu: roman Salmana Rushdi «Opivnichni dity» vyyshov ukrayins'koyu movoyu [Enjoying the Language of Translation: S. Rushdie's Novel "Midnight Children" Appeared in Ukrainian]. *Literaturna Ukrayina – Literary Ukraine*, p.7